

ТРАНСФАРМАЦЫЯ ГАРАДСКОЙ ПРАСТОРЫ: АД “ІМПЕРСКАГА” ДА “ПОЛЬСКАГА” ГРОДНА

АНДРЭЙ ЧАРНЯКЕВІЧ

Анотацыя: У артыкуле ідзе гаворка пра тых змены ў знешнім абліччы Гродна, якія адбываліся разам са зменамі ягонай палітычнай прыналежнасці. Звяртаецца ўвага на галоўныя мэты польскай палітыкі ды спробы па пераўтварэнні яго ў “тыпова польскі горад”.

Ключавыя словы: сістэма, Гродна, мадэль, трансфармацыя, эстэтызацыя.

TRANSFORMATION OF THE URBAN SPACE: FROM “IMPERIAL” TO “POLISH” HRODNA

Abstract: The article discusses the changes in the appearance of the city of Hrodna, which occurred with the change of political affiliation of its rulers. It draws attention to the main policy objectives of the Polish administration, which aimed to turn it into a typical Polish city.

Keywords: System, Hrodna, Model, Transformation, Esthetization.

На пачатак ХХ стагоддзя Гродна быў складанай, шматузроўневай сістэмай, якая сфармавалася ў якасці інтэгральнай часткі Расійскай імперыі. І, як амаль кожны мультыкультурны асяродак, ён спалучаў у сабе адразу некалькі нацыянальных прастораў. Тым часам за моўнай розніцай хаваліся таксама сацыяльная і эканамічная дыферэнцыяцыя, якія разам складалі ўмовы пэўнага грамадскага кампрамісу, які ахоўваўся ўласна расійскай уладай.

Цягам 1920-х–1930-х гадоў у Гродна, бадай што ўпершыню ў гісторыі горада, быў рэалізаваны праект па запланаваным, свядомым стварэнні пэўнай грамадска-палітычнай і культурна-гістарычнай мадэлі, галоўным зместам якой было ўзнікненне ўласна польскага “*Grodna*”. Пры гэтым, на яе фарміраванне і ўмацаванне былі кінуты ўсе сродкі, якімі валодала тагачасная еўрапейская краіна, – сучасная сістэма адукацыі, сродкі масавай інфармацыі і прапаганды, дзейнасць грамадскіх арганізацый і дзяржаўнай адміністрацыі.

Віленскі журналіст Юзэф Мацкевіч (Maskiewicz, 1936) лічыў, што “па прычыне гістарычных узрушэнняў, Гродна, у большай ступені, чым іншыя гарады, страціла сваё аблічча”. Ён параўнаў горад з фрэскай, што пакрыта слоём чужой для яго паціны: “Сёння сюды прыходзяць іншыя, тыя, што хацелі б гэтую паціну зняць, аднак гэта таксама цяжка зрабіць, як і калісьці”. “Адзін з маіх варшаўскіх сяброў, – пісаў Ю. Мацкевіч, – выказаўся пра Гродна наступным чынам: “Прыгожы горад, асабліва, калі б яго знесці і пабудаваць па-новаму””. І дадаваў ужо ад сябе: “Гродна трымаецца на сваіх мурах, таму не перабудоўваць яго трэба, але толькі зняць каросту”.

Сама гэтая трансфармацыя павінна была праходзіць згодна з традыцыяй і гістарычнымі канонамі сімвалічнай прасторы польскай культуры. Уласна змены ў абліччы горада былі прасякнуты глыбокім сімвалізмам. У выніку спалучэння архітэктурных стыляў ды палітычных формул нараджалася новая, польская патрыятычная прастора. Дастаткова сімвалічным прыкладам падобнага падыходу стала перабудова польскімі ўладамі Фары Вітаўта: наданне касцёлу падкрэслена гатычных рысаў – якім, насамрэч, ён ніколі не быў – пераўтварылі цэнтральную архітэктурную дамінанту горада ў макет “ідэальнага” храма. Той жа Ю. Мацкевіч (Maskiewicz, 1936) звярнуў ўвагу на яшчэ адзін “польскі” сімвал горада – Стары замак, які “з вялікай цяжкасцю, мазалём і вялікай самаахварнай працаю, вяртае свой знешні выгляд...”.

З іншага боку, была разабрана царква Святога Аляксандра Неўскага на плошчы Вызвалення (сённяшняй – Тызенгаўза), якая быццам бы парушала гістарычны ансамбль Гарадніцы. Гарадзенская газета “*Czuj Młodych*” адзначала з задавальненнем: “З кожным днём знікае адна

за другой “расейская” камяніца з вуліц Гродна. Горад набывае зусім іншы выгляд. Знікае напамін пра сумнае мінулае. Аднак мы добра ўсведамляем, што разам з выглядам камяніц, на жаль, не знікаюць і не змяняюцца ўсе сляды па часах “вешацелей...” (Czyn Młodych, 1939).

Нават Юзэф Ядкоўскі (Jodkowski, 1930), адзін з вялікіх аматараў гродзенскай старажытнасці, пісаў: “Калі б знайшоўся нехта, хто б меў уладу і сродкі, як Мусаліні ў Рыме, дзе руйнуюцца цэлыя кварталы прыгожых домікаў, з тым, каб вярнуць страчаную спадчыну былога Рыма, з цэнтральнай плошчы Гродна адчыніліся б цудоўныя перспектывы”. У гэтым сэнсе папярэдня расійская палітыка адрознівалася непазлядоўнасцю і ўнутранай супярэчлівасцю.

Паступова Гродна набывае рысы тыповага “крэсовага” польскага горада. “Тыповасць” гэткую можна вызначыць як спалучэнне гаспадарчага кансерватызму з шырокай палітычнай трансфармацыяй, якая ахоплівала амаль усе сферы гарадскога жыцця.

Новым у жыцці Гродна стала комплекснае будаўніцтва жылых кварталаў па сацыяльна-прафесійнай прыкмеце. Адначасова адбываліся змены ў характары самога жытла. Цікава, што мясцовае таварыства аматараў горада Гродна (Towarzystwo miłośników m. Grodno) нават прапанавала выпрацаваць пэўны тып будоўлі, які б адпавядаў рысам і гістарычнаму зместу самога горада. У рэчаіснасці своеасаблівай архітэктурнай прыкметай польскага Гродна становіцца архітэктурны стыль канструктывізм.

З вырашэннем галоўных праблемаў у развіцці гарадской прасторы, паўстае пытанне яе “эстэтызацыі”. Асаблівую актуальнасць падобныя захаванні набывалі напярэдадні візітаў у горад кіраўніцтва краіны. У сувязі з гэтым гродзенская газета „Wieczorny kurier Grodzieński”, адзначаючы вялікія змены ў лепшы бок, якія адбыліся з нагоды святкавання юбілея Стэфана Баторыя, жалілася: “шкада толькі, што Гродна было сядзібаю толькі аднаго караля – у сувязі з чым у нас каралеўскія святы адбываюцца не так часта, інакш мы таксама маглі б стаць падобнымі да сталічных гарадоў” (Wieczorny kurier Grodzieński, 1933).

Гэтыя вонкавыя змены не пакідалі абыякавымі знешняга назіральніка. Гэтак, Казімір Лечыцкі (Leczyński, 1929), вярнуўшыся з адкрыцця помніка Э. Ажэшка, з захапленнем і нават залішнім пафасам пісаў: “...Змены вялікія, і яны выклікаюць здзіўленне. Прыбыло шмат школаў, арганізацый, крамак, таварыстваў ды кнігарняў. Асфальту яшчэ няма, але тратуары ўжо адбудаваны. Рэгулюецца бераг Нёмана, на месцы якога ствараецца сімпатычны бульвар, у будучым – упрыгажэнне ўсяго горада. Ад ваенных руінаў не засталася ні сляда, а горад жа калісьці некалькі разоў бачыў крывавыя баталіі. Вялікага дастатку

няма, аднак, і бядоты таксама няма. Яшчэ шмат працы, каналізацыя, асфальт, больш старанная апека над помнікамі гісторыі, і горад, які гэтакім цудоўным чынам месціцца на беразе Нёмана, прыцягне да сабе натоўп турыстаў, едучых у Вільню, ды адпачываючых, якія спяшаюцца ў Друскенікі”.

Адным з мерапрыемстваў, якое канчаткова павінна было ператварыць Гродна ў польскі горад, стаўся загад гарадзенскіх уладаў змяніць старыя навесы ды брамы на аднолькавыя “штахеціны”. Апісваючы наступствы гэтага кроку, карэспандэнт віленскага “Słowa” прыйшоў да нечаканай высновы: “Не ведаю, ці існуе іншы такі горад у Польшчы, на якім усе добрыя і кепскія бакі вымушанай эстэтызацыі адбіваюцца гэтак пластычна, як Гродна. ... У Гродна акурат пасавалі да старых муроў цяжкія, масіўныя брамы. Можна іх было стылізаваць, як стылізуюць пры рэканструкцыі гістарычныя помнікі, аднак нельга гэтыя помнікі нішчыць! Гарады славяцца не толькі асобнымі гістарычнымі аб’ектамі, яны самі па сабе могуць уяўляць гістарычны помнік, адлюстроўваючы характар, асаблівасці архітэктуры, традыцыю. Гэтакім горадам з’яўляецца Гродна” (Mackiewicz, 1939).

У выніку, паўстала дастаткова парадаксальная сітуацыя. За міжваенны час Гродна паспеў вельмі моцна змяніцца, і гэтыя змены шмат у чым павінны былі замацаваць менавіта “польскі характар” горада. Аднак па сутнасці гэта быў усё той жа самы Гродна, што і дваццаць год назад. Па сапраўднаму сваё аблічча горад змяніў толькі ў выніку той катастрофы, якім для яго стала Другая сусветная вайна.

Бібліяграфія

1. *Czyn Młodych* (1939). “Pamiętka smutnej przeszłości”. 18.09.1938.
2. Jodkowski, Józef (1930). *Śródmieście Grodzieńskie dawne a jutrzejsze*. Grodno.
3. Leczycki, Kazimierz (1929). “Grodno na drodze regionalizmu”. *Słowo*, 23.10.1929.
4. Mackiewicz, Józef (1936). “Przechadzka po zewnętrznej nawierzchni miasta”. *Słowo*, 16.01.1936.
5. Mackiewicz, Józef (1939). “Grodzieńska Hulaj-Siekiera”. *Słowo*, 13.07.1939.
6. *Wieczorny kurier Grodzieński* (1933). “Z Grodna”. 23.10.1933.